

Катерина Володимирівна СЛЮСАРЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: slusarenko_kv@kneu.dp.ua

Марина Михайлівна САДОВЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів, банківської справи і страхування,
Криворізький економічний інститут
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»
E-mail: sadovenko_mm@kneu.dp.ua

СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА ЄС: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Слюсаренко, К. В. Соціальна політика ЄС: сучасні виклики і перспективи / Катерина Володимирівна Слюсаренко, Марина Михайлівна Садовенко // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 1. – С. 80-90. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Реформа соціальної політики є одним з найбільш важливих питань не тільки для окремих держав-членів ЄС, а й для Європейського Союзу загалом. Вартість економічної інтеграції при браку адекватного рівня соціального захисту – це зростання нерівності, відсутності безпеки і маргіналізації серед громадян ЄС. Напрямки вирішення економічних і соціальних проблеми, які загострилися останнім часом через військові дії в Україні і Сирії та через вихід Великобританії з ЄС (Brexit), повинні бути спрямовані на збереження єдиного ринку ЄС, реформування ринку праці та соціальної політики.

Метою роботи є оцінка тенденцій і проблем реалізації державної соціальної політики та системи соціального захисту населення в країнах Євросоюзу й визначення напрямків реформування соціальної політики ЄС.

Результати. Запропоновано класифікацію моделей соціальної політики. Проаналізовано сучасні тенденції щодо соціального захисту та оцінено витрати на соціальний захист у країнах ЄС. На підставі проведеного дослідження окреслено проблеми в соціальній політиці та запропоновано напрямки її реформування.

Ключові слова: соціальна політика; модель соціальної політики ЄС; соціальний захист; витрати на соціальний захист.

Kateryna Volodymyrivna SLYUSARENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI «Kyiv National Economic University named Vadym Hetman»
E-mail: slusarenko_kv@kneu.dp.ua

Maryna Mykhaylivna SADOVENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
Kryvyi Rih Economic Institute
SHEI «Kyiv National Economic University named Vadym Hetman»
E-mail: sadovenko_mm@kneu.dp.ua

EU SOCIAL POLICY: CHALLENGES AND PROSPECTS

Abstract

Introduction. *Reform of the social policy is one of the most important issues not only for individual the EU Member States but for the EU as a whole. The economic integration in the absence of adequate social protection means the growth of inequality, insecurity and marginalization among EU citizens. Areas of solving economic and social problems, which worsened in recent years because of military action in Syria and Ukraine and exit of the UK out of the EU (Brexit), should be aimed at preserving the EU single market, reforming the labour market and social policies.*

Purpose. *The article aims to assess the trends and problems of implementation of government social policy and social protection in the EU and to identify areas of social policy reforming.*

Results. *The classification of social policy models has been proposed. Analysis of current trends in social protection has been carried out. The spending for social protection in the EU has been estimated. On the basis of research the problems in EU social policy have been outlined. The ways of its reforming have been determined.*

Keywords: *social policy; the model of EU social policy; social protection; social protection expenditure.*

JEL classification: E24, F01, F02, F68, H53, H55, I38, J14, J16

Вступ

Реформа соціальної політики є одним з найбільш важливих питань не тільки для окремих держав-членів ЄС, а й для Європейського Союзу загалом. Після рішення Великобританії вийти з ЄС напрямок розвитку Європи та її соціальні стандарти знов набули актуальності. Незважаючи на значні політичні та економічні досягнення, Євросоюз більше не в змозі забезпечити задовільні показники економічного зростання. Загострення проблеми зростання ЄС є сигналом того, що економіка застрягла в системі масового виробництва, впливу великих корпорацій і довгострокових моделей зайнятості, які більше не підходять для сучасного світу, який характеризується швидкими технологічними змінами і сильною глобальною конкуренцією. З огляду на це, країни Євросоюзу повинні провести комплексні економічні та соціальні реформи з метою розвитку інноваційної економіки, орієнтованої на Research & Development (R&D), технології та людський капітал.

Сьогодні ми можемо спостерігати, що нездатність зростання загрожує не тільки стійкості європейської моделі, а й самому процесу європейської інтеграції, який будується на однакових засадах миру, розвитку і процвітання. Більша частина жителів країн ЄС незадоволені реакцією урядів своїх країн на міграційні, економічні та соціальні проблеми, які загострилися останнім часом у зв'язку з військовими діями в Україні і Сирії та через Brexit. Також викликає занепокоєність економічна і соціальна нестабільність, що випливають з цих невіршених проблем (які стали наслідком). Статистичні данні свідчать, що у 18 країнах ЄС заробітна плата за останні сім років зростала набагато повільнішими темпами, ніж за вісім років до цього, також спостерігається скорочення частки соціальних витрат у ВВП Євросоюзу.

Україна, прагнучи стати рівноправним членом європейського співтовариства, також має чітко усвідомлювати необхідність зміни пріоритетів соціальної політики. Вибір можливих альтернатив є надто складним завданням, але провідною ідеєю соціальної політики має залишитися прагнення до більшої справедливості суспільства та забезпечення сталого розвитку. Сьогодні Україна перебуває у

надто складних умовах (військові події на Сході, погіршення економічної ситуації, значна соціальна напруга), які суттєво ускладнюють можливості реалізації соціальної політики та формують поле невизначеності. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження, які спрямовані на створення наукового підґрунтя для розроблення та реалізації дієвої політики соціального захисту та підтримки населення в країнах ЄС та Україні.

На питання моделі соціальної політики, побудови ефективної соціальної політики в Україні та країнах ЄС зверталася увага в працях багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: О. Амоші, Т. Аткинсона, Н. Борецької, М. Волгіна, В. Геєця, О. Грішнєвої, Г. Еспінг-Андерсена, Т. Заславської, Т. Кір'ян, А. Колота, В. Куценко, Е. Лібанової, О. Макарової, Т. Маршалла, В. Новікова, О. Новікової, У. Садової, Дж. Стигліця, В. Скуратівського.

На сьогодні вивчення теоретичних та практичних аспектів щодо реалізації соціальної політики в країнах ЄС та Україні не завжди дозволяє визначити перспективи та основні завдання вітчизняної соціальної політики в умовах ратифікації угоди з ЄС.

Мета статті

Метою статті є характеристика основних моделей соціальної політики, оцінка тенденцій і проблем реалізації державної соціальної політики та системи соціального захисту населення в країнах Євросоюзу й визначення напрямків її реформування.

Виклад основного матеріалу дослідження

Соціальна політика є визначальним напрямом внутрішньої політики держави. Вона є складовою загальної політики, втілена в соціальні програми і різноманітні заходи, які спрямовані на задоволення потреб та інтересів людей і суспільства.

Соціальна політика — діяльність держави, спрямована на створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні; соціально-економічні заходи держави, підприємств, місцевих органів влади, які спрямовані на захист населення від безробіття, інфляції, знецінення трудових заощаджень. В основі базової концепції соціальної політики лежить задоволення рівноправних основних людських потреб — здоров'я, доходу, освіти, праці, житла, особистої безпеки [1].

Соціальна політика у вузькому розумінні означає діяльність її суб'єктів з формування соціальної безпеки особи і суспільства. У широкому розумінні соціальна політика – це система управлінських, регулятивних, саморегульованих способів та форм діяльності суб'єктів, сукупність принципів, рішень, дій, що втілюються в соціальних програмах і соціальній практиці з метою задоволення соціальних потреб, збалансованості соціальних інтересів людини, соціальних груп суспільства, досягнення соціальних цілей, вирішення соціальних завдань, формування соціальних цінностей. При цьому в широкому розумінні соціальна політика – це система не лише інституціональних, а й надінституціональних (таких, що перебувають у компетенції інших соціальних інститутів), державних і громадських, суспільних і особистих, індивідуальних способів і форм діяльності, спрямованих на соціальний розвиток, створення умов для всебічної самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил [2].

Соціальна політика означає в широкому розумінні діяльність національної влади щодо організації та підтримання добробуту держави на користь її громадян. Для реалізації соціальної політики держава шляхом регулювання втручається у перерозподіл суспільних благ, зменшує негативні наслідки функціонування ринку праці. Перерозподіл державою суспільних благ є головним завданням соціальної політики. Це здійснюється з метою забезпечення колективних соціальних потреб (охорона здоров'я, охорона праці, освіта, професійне навчання тощо) та соціального забезпечення тієї частини населення, яка потребує допомоги держави (пенсіонери, інваліди, безробітні, багатодітні сім'ї) [3]. Тобто соціальна політика розглядається як національний феномен. Однак у межах Євросоюзу вона набула значення загальноєвропейського феномену.

Початок формування соціальної політики країн Європейського союзу пов'язаний із набуттям чинності Маастрихтського договору щодо його заснування, який доповнив Договір про заснування ЄЕС розділами VIII «Соціальна політика, освіта, професійне навчання і молодь» і XIV «Економічне і соціальне з'єднання», а також його додатків – Угоди про соціальну політику й Протоколу про соціальну політику, передбачали певні зміни інституціонального характеру й визначили правові основи для здійснення комунітарної соціальної політики. Зазначимо, що процес розробки Маастрихтського договору супроводжували дослідження проблем, пов'язаних із запровадження європейської соціальної політики, за результатами яких було підготовлено Білу книгу про зростання, конкурентоспроможність і зайнятість: виклики і шляхи для вступу в XXI ст. (Growth, competitiveness, employment, 1993 p.), Зелену книгу (Green Paper – European social policy, 1993 p.) і Білу книгу (European Social Policy – A Way Forward for

the Union, 1994 p.) [4, с. 16].

Попри те, що між членами ЄС існують розбіжності як у баченні сутності, мети та напрямків соціальної політики, так і її змісту, переважна більшість з них (окрім Великобританії та Ірландії) декларують прагнення змінити національні соціальні моделі відповідно до моделі, яка отримала назву Європейська соціальна модель. Таким чином, декларуючи Єдину соціальну модель, європейські уряди мали на меті досягти суттєвого покращення добробуту і підвищення рівня економічного розвитку Союзу загалом і кожної держави-члена зокрема, сприяння зайнятості, поліпшення умов життя і праці, підтримка високого рівня соціальної захищеності, високого рівня освіти та соціальний діалог.

На нашу думку, поняття «європейська соціальна модель» використовувати не зовсім коректно, оскільки в системі економічного управління Євросоюзу деякі питання політики вирішуються на національному рівні, інші на рівні ЄС. Вирішення більшості проблем у сфері зайнятості, працевлаштування та реформування соціальної політики здійснюється на рівні держав-членів ЄС, а не на рівні Євросоюзу. Тому насправді існують різні європейські соціальні моделі, з різними особливостями й різною ефективністю.

У контексті більш глибокого розуміння можливостей реформування та перспектив Єдиної соціальної політики країн Європейського Союзу, пошуку та вдосконалення власної моделі соціальної політики необхідно проаналізувати відмінності в моделях соціально-економічної політики.

Існують різні класифікаційні ознаки й відповідно моделі соціальної політики. Так, спираючись на дослідження провідних фахівців у цій галузі, можна навести наступну класифікацію моделей соціальної політики (табл. 1).

Аналіз фахових джерел показав, що частина авторів для оцінки соціальної політики європейських країн підтримує систему класифікації, запропонованої Еспінг-Андерсеном (Esping-Andersen). Він виокремлює ліберальну, консервативно-корпоративну і соціал-демократичну моделі.

У документах Єврокомісії визначено такі моделі соціальної політики: континентальну (бісмарківську), англосаксонську (модель Беверіджа), скандинавську (північна) і південно-європейську (середземноморську), континентальну [9]. Більшість дослідників у сфері соціальної політики сходяться в тому, що скандинавська модель є найбільш привабливою й характеризується такими загальними цілями соціальної політики, як зміцнення солідарності й збільшення рівності, які досягаються широкою та універсальною політикою високої якості.

Таблиця 1. Класифікація моделей соціальної політики [5-8]

Класифікаційна ознака	Модель соціальної політики	Основні відмінні риси
1	2	3
Залежно від типу політико-господарського режиму	Американська (США, Канада)	відсутність уніфікованої системи соціального захисту, мінімалістський підхід до розв'язання соціальних проблем; реалізація федеральних програм на рівні штатів із подвійним фінансуванням із бюджетів обох рівнів; обов'язкове солідарне соціальне страхування, за рахунок якого виплачують пенсії, допомогу малозабезпеченим тощо; розгалужена мережа добровільного медичного страхування, частково регульованого державою; існування приватних закладів із надання платних соціальних і медико-соціальних послуг; активна діяльність благодійних організацій.
	Скандинавська (Данія, Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція)	відзначається надзвичайно високою часткою ВВП, яка розподіляється через бюджет (понад 50 %); соціальна політика тісно пов'язана з державним регулюванням економіки, що має чітко виражену соціальну спрямованість. Характерними ознаками цієї моделі є: забезпечення максимального рівня зайнятості; високі темпи економічного зростання за державної підтримки; справедливий розподіл доходів; активна участь держави у розробці та реалізації соціальних програм; встановлення і підтримка високих стандартів життя і доходів населення; скоординована політика уряду, підприємців та профспілок у забезпеченні максимального рівня зайнятості і високих стандартів оплати праці; високі податки та висока податкова база.

Продовження таблиці 1

1	2	3
	Японська (Японія)	передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у розв'язанні соціально-економічних проблем, піднесення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів.
	Англосаксонська (Великобританія, Ірландія)	характеризується мінімальним втручанням держави в механізми розподілу та перерозподілу доходів; незначними соціальними гарантіями з боку держави; пріоритетом економічних цілей над соціальними. Соціальний захист має адресний характер. Держава мало втручається в регулювання зайнятості, соціальні послуги переважно надають приватні компанії та громадські організації.
	Континентальна (Австрія, Бельгія, Німеччина, Нідерланди, Франція, Швейцарія)	в основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. Для цієї моделі характерні широко розгалужена обов'язкова система соціального страхування та існування соціальних трансфертів для непрацюючих членів суспільства. Держава надає однакового значення економічним та соціальним цілям в економічній політиці. Через бюджет перерозподіляється близько 50 % ВВП, страхові фонди формуються як за рахунок роботодавців, так і працівників.
	Середземноморська (Греція, Іспанія, Італія, Португалія)	соціальна політика переважно орієнтована на соціально вразливі верстви населення і не має всеохопного характеру. У цих країнах більш характерне використання певних громадських організацій для виконання соціальних функцій. Соціальна допомога має здебільшого адресний характер (малозабезпеченим).
Залежно від суб'єкта відповідальності	Ліберальна	Особиста відповідальність кожного члена суспільства за свою долю, роль державних структур у реалізації соціальної політики мінімізована. Фінансову основу реалізації соціальних програм становлять приватні заощадження і приватне страхування
	Консервативно-корпоративна	Відповідальність за долю своїх працівників несе корпорація, підприємство, організація чи установа, де працівник трудиться. Підприємство, стимулюючи працівників до внесення максимального трудового вкладу, пропонує йому різні види соціальних гарантій у вигляді пенсійного забезпечення, часткової оплати медичних, рекреаційних послуг та освіти (підвищення кваліфікації). Фінансовою основою є кошти підприємств і корпоративних соціальних фондів
	Соціал-демократична	Відповідальність усього суспільства за долю його членів. Це перерозподільна модель соціальної політики, за якої багатий платить за бідного, здоровий за хворого, молодий за старого. Основним суспільним інститутом, що здійснює такий перерозподіл, є держава. Фінансовими механізмами перерозподілу служать державний бюджет і державні соціально-страхові фонди.
Залежно від ступеня участі держави	Благодійна	Кошти на благодійну допомогу, здійснювану державою, складаються в основному з приватних пожертв у державні благодійні фонди і на утримання державних соціальних установ, а також частково на кошти державної скарбниці

Продовження таблиці 1

1	2	3
	Адміністративна	Пряме, активне державне втручання в ринок, наявність розвинених систем перерозподілу доходів, що контролюються державою, а також механізмів втручання в процеси ціноутворення, тарифного регулювання, забезпечення зайнятості
	Стимулювальна модель	Непряма участь держави у розв'язанні соціальних проблем, створення таких систем оподаткування та громадської підтримки, які роблять вигідним для всіх суб'єктів господарювання вкладення та інвестиції як в окремі соціальні проекти і програми, так і в соціальну сферу загалом. Подібна модель соціальної політики може реалізовуватися в ситуації високого рівня економічного розвитку, розвиненої інфраструктури громадянського суспільства і ринкового господарства
Залежно від рівня витрат держави на цілі соціального забезпечення	Модель «залишкового» типу	держава покладає на себе лише ті соціальні функції, з якими не справляється ринок. Допомога держави спрямована вибірково, на найбільш бідні верстви населення, за наявності вельми слабо вираженої прогресії податків. Діяльність у галузі соціальної допомоги спирається на певні життєві стандарти та сприяє динамічному зростанню без будь-якого безпосереднього втручання в основні механізми виробництва та розподілу.
	Модель «інституційного» типу	об'єктом соціальної політики виступають практично всі верстви населення. У значно більших масштабах, ніж у «залишкової» моделі, здійснюються виплати за допомогою податків, що стягуються на основі високої прогресії. Держава з принципових міркувань відіграє вирішальну роль у вирівнюванні доходів і багатства населення. Уряду ставиться в обов'язок втручатися у функціонування економіки з метою більш рівномірного розподілу матеріальних благ і життєвих шансів. Це загалом перерозподільний тип соціальної політики.

Вони визначають наступні характеристики скандинавської моделі добробуту:

- всеосяжний характер: державна політика має широке охоплення; порівняно з іншими країнами, держава має тут більший вплив, ніж ринок або цивільне суспільство;
- повна зайнятість: політика спрямована на забезпечення більш повної зайнятості населення і/або попередження безробіття, особливо тривалого;
- рівність: політика має на меті збільшення рівності між різними гендерними, віковими, класовими, сімейними, етнічними, релігійними, регіональними і іншими групами;
- універсальність: право на основні соціальні гарантії (у натуральному і грошовому виразі) для широкого спектра соціальних обставин і життєвих ситуацій;
- висока якість цих гарантій: соціальні послуги мають високу якість і надаються професіоналами в цій сфері;
- щедрість гарантій: грошові трансферти, особливо для низькодоходних груп, достатньо щедрі, щоб забезпечити «нормальний» рівень життя [10].

Отже, незалежно від відмінностей у моделях соціальної політики члени Європейського союзу розвивають свою економіку у напрямку забезпечення високого рівня зайнятості, забезпечення високого рівня соціального захисту, гарної освіти і якості здоров'я, подолання бідності й нерівності.

Соціальну політику України важко віднести до будь-якої з вищенаведених моделей. Однак, з огляду на європейський вибір України, моделлю соціальної політики нашої держави має стати побудова моделі соціально орієнтованої економіки, в основі якої мають бути покладені високі стандарти рівня життя людей, які максимально повно враховують соціальні потреби та надають гарантії споживачам соціальних послуг.

Для більш чіткого розуміння траєкторії розвитку соціальних політик країн Єврозони та виявлення чинників, що впливають на їхній стан, пропонуємо використовувати результати кластерного аналізу, який здійснено групою науковців Каунаського технологічного університету. Згідно з їхніми дослідженнями виокремлено п'ять кластерів соціальної моделі ЄС (табл. 2).

Таблиця 2. Кластери соціальної моделі ЄС [11]

I кластер: нові члени ЄС	II кластер: старі члени ЄС	III кластер: країни Центральної Європи та острівні країни ЄС	IV кластер: Скандинавські країни та інші члени ЄС	V кластер: країни ЄС, в яких спостерігається падіння економіки
Болгарія	Франція	Чехія	Нідерланди	Греція
Естонія	Німеччина	Словенія	Фінляндія	Іспанія
Латвія	Великобританія	Словаччина	Швеція	Португалія
Литва	Австрія	Кіпр	Данія	
Румунія	Люксембург	Мальта	Бельгія	
Польща	Італія	Угорщина	Ірландія	

До першого кластеру належать нові країни-члени ЄС, більшість з яких країни посткомуністичного режиму з однаковим темпами економічного та соціального розвитку. До другого кластеру належать країни, які мають багаторічний досвід членства в ЄС й більшість з них має найбільш стабільну економіку в ЄС. Третій кластер складається із різних регіонів: нових членів ЄС із центральної Європи та європейських островів (Мальта, Кіпр). Для цього кластеру важко виокремити конкретну соціальну модель. Четвертий кластер складається із північних країн, скандинавської групи з інституціональною розподільчою моделлю та англосаксонської Ірландії. До п'ятого кластеру належать три південні країни, які мають значний залишковий ефект від останньої економічної кризи й все ще намагаються відновитися. Падіння економіки вплинуло й на соціальні показники, зростання бідності, рівня безробіття, що прямо впливає на результати досліджень і зіставлення їх з іншими країнами (табл. 3).

Як видно з таблиці 3, у країнах ЄС соціальний захист становить найбільш важливу частину держаних витрат. Частка витрат на соціальний захист у ВВП коливалася по країнах ЄС від 9,6 % в Ірландії до 25,6 % у Фінляндії.

Витрати на соціальний захист поділяються на певні групи (табл. 3):

- «sickness & disability» – витрати на охорону здоров'я та допомогу особам, що втратили працездатність. Ці витрати містять: витрати на інтеграцію на ринку праці осіб з інвалідністю й працівників з обмеженою працездатністю, витрати на виплату допомоги на випадок хвороби та інвалідності;
- «old age» – витрати на соціальний захист людей похилого віку, виплата пенсій, витрати на реалізацію державних програм щодо охорони здоров'я, освіти та соціального житла для людей похилого віку. Ця стаття також містить соціальні витрати на такі послуги для літніх людей, як денний догляд та реабілітаційні послуги, піклування за місцем проживання та інші пільги в натуральній формі;
- «survivors» – витрати на соціальний захист у зв'язку із втратою годувальника;
- «family & children» – соціальні витрати на допомогу сім'ям і дітям передбачають: грошові виплати (допомоги) сім'ям з дітьми, разом із допомогою на дітей, яка в окремих країнах залежить від рівня заробітної плати батьків та/або віку дитини; допомогу на період відпустки по догляду за дитиною та допомогу самотнім батькам. Фінансова підтримка сімей здійснюється здебільшого через систему оподаткування, в тому числі звільнення від сплати податків;
- «unemployment» – соціальні витрати на допомогу по безробіттю;
- «housing & social exclusion» – витрати для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням житлом малозабезпечених верст населення, та проблем, пов'язаних із соціальною ізоляцією. Соціальна ізоляція – це процес, при якому окремі особи або їх групи частково або повністю позбавляються доступу до різних прав, можливостей і ресурсів, які зазвичай доступні для членів іншої групи і які мають основоположне значення для соціальної інтеграції всередині цієї конкретної групи [14] (наприклад, житло, зайнятість, охорона здоров'я, громадська участь, демократична участь тощо). Гендерна, кастова або етнічна нерівність призводить до соціальної ізоляції, результатом якої є неможливість окремих громадян повною мірою брати участь в економічному, соціальному і політичному житті суспільства, в якому вони живуть.

Витрати на охорону здоров'я та допомогу з непрацездатності склали 2,8 % від загального обсягу соціальних витрат у середньому по ЄС у 2015 р. Серед країн-членів частка цих витрат коливалася від 0,2 % в Болгарії до 4,8 % в Данії. Ці витрати практично вдвічі перевищують витрати на допомогу по безробіттю.

Стаття «Old age» складає найбільшу частку витрат в усіх країнах-членах. Витрати державного сектору на «старість» становили 10,3 % ВВП Євросоюзу. Частка витрат на соціальний захист, пов'язаних із старістю, найвищою є в Греції (15,7 %) і найнижчою в Ірландії (2,4 %).

Допомога сім'ям та дітям складає в середньому 1,7 % від загальної суми соціальних виплат в ЄС, допомога по безробіттю – 1,4 %, допомога на житло та соціальне відчуження – 1,7 %. Частка витрат на допомогу сім'ям та дітям становить від 0,6 % у Греції та Іспанії до 4,6 % у Данії. Допомога по безробіттю

варіюється від 0,1 % в Болгарії та Румунії до 2,7 % в Данії та Фінляндії.

Таблиця 3. ВВП і витрати на соціальний захист країн ЄС у 2011-2015 рр. [13]

Країни	ВВП у 2015 р., євро на душу населення	Витрати, у % від ВВП					Структура витрат на соціальний захист у 2015 р.					
		2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Sickness & disability	Old age	Survivors	Family & children	Unemployment	Housing & social exclusion
ЄС	28900	28,3	28,7	28,9	28,7	19,2	2,8	10,3	1,4	1,7	1,4	1,7
I кластер: нові члени ЄС												
Болгарія	6300	16,5	16,6	17,6	18,5	13,3	0,2	9,9	-	2,4	0,1	0,7
Естонія	15400	15,6	15,0	14,9	15,1	12,9	2,1	7,0	0,1	2,3	1,1	0,3
Латвія	12300	15,4	14,4	14,6	14,5	11,5	2,1	7,3	0,2	0,7	0,5	0,7
Литва	12900	16,9	16,3	15,3	14,7	11,1	2,8	5,8	0,3	1,0	0,6	0,7
Польща	11200	18,7	18,9	19,4	19,0	15,9	2,6	9,1	1,8	1,4	0,6	0,4
Румунія	8100	16,4	15,4	14,9	14,8	11,5	1,0	8,5	0,1	1,1	0,1	0,6
II кластер: старі члени ЄС												
Франція	32800	32,7	33,5	33,9	34,3	24,6	2,8	13,6	1,6	2,5	2,0	2,2
Німеччина	37100	28,6	28,7	29,0	29,1	19,0	3,1	9,2	1,9	1,6	1,7	1,6
Великобританія	39600	29,1	29,2	28,4	27,4	16,4	2,6	8,8	0,1	1,5	0,2	3,3
Австрія	39400	29,0	29,3	29,8	30,0	21,7	1,9	13,1	1,5	2,3	1,5	1,3
Люксембург	89900	21,9	22,8	23,2	22,7	18,9	1,5	10,5	0,0	4,1	2,0	0,8
Італія	27100	28,5	29,3	29,8	30,0	21,5	1,9	13,8	2,8	1,5	1,2	0,3
III кластер: країни Центральної Європи та острівні країни ЄС												
Чехія	15800	20,1	20,4	20,2	19,7	12,7	2,2	7,7	0,6	1,1	0,2	0,9
Кіпр	20800	21,5	22,3	24,2	23,0	12,0	0,5	5,8	1,4	2,4	0,8	1,0
Угорщина	11100	21,7	21,4	20,8	19,9	15,0	3,0	7,2	1,1	2,0	0,4	1,3
Мальта	21500	18,8	19,0	18,8	19,0	12,4	1,2	7,3	1,4	1,2	0,5	0,9
Словенія	18700	24,5	24,9	24,9	24,1	17,4	2,3	9,9	1,4	2,0	0,6	1,2
Словаччина	14500	17,8	18,0	18,3	18,5	15,0	2,8	7,9	0,9	1,3	0,2	1,9
IV кластер: Скандинавські країни та інші члени ЄС												
Нідерланди	40000	30,2	31,0	31,2	30,9	16,6	4,5	6,8	0,1	1,1	1,7	2,4
Фінляндія	38200	28,9	30,1	31,1	31,9	25,6	3,5	13,4	0,8	3,2	2,7	2,0
Швеція	45600	28,2	29,3	30,0	29,6	20,9	4,5	10,7	0,3	2,5	1,3	1,7
Данія	47800	32,3	32,2	33,0	33,5	23,6	4,8	8,3	0,0	4,6	2,7	3,2
Бельгія	36600	29,7	29,6	30,1	30,3	20,2	3,5	9,1	1,8	2,4	2,0	1,4
Ірландія	55100	23,5	23,2	22,3	20,6	9,6	1,7	2,4	0,6	2,0	1,8	1,1
V кластер: країни ЄС, в яких спостерігається падіння економіки												
Греція	16200	27,7	28,2	26,7	26,0	20,5	1,6	15,7	1,7	0,6	0,7	0,2
Іспанія	23200	25,3	25,5	25,8	25,4	17,1	2,4	9,2	2,3	0,6	2,0	0,6
Португалія	17300	25,8	26,4	27,6	26,9	18,3	1,2	12,2	1,8	1,1	1,2	0,8

Зрозуміло, що середні показники по ЄС приховують значні диспропорції між державами-членами. Такі диспропорції в показниках соціального захисту відображають не тільки відмінності в рівні життя, але також різноманітність національних систем соціального захисту і демографічних, економічних, соціальних та інституціональних структур, характерних для кожної держави-члена ЄС. Однак з наведених даних чітко прослідковується тенденція до зменшення частки витрат на соціальний захист та розмірів заробітної плати.

Станом на 1 січня 2017 року, 22 країни-члени ЄС з 28 мають національні мінімальні розміри оплати праці, окрім Данії, Італії, Кіпру, Австрії, Фінляндії і Швеції. Ці країни за рівнем мінімальної заробітної плати поділяються на три основні групи.

Десять країн-членів, розташованих на сході ЄС, мали мінімальну заробітну плату нижче € 500 на місяць: Болгарія (€ 235), Румунія (€ 275), Латвія і Литва (обидві € 380), Чехія (€ 407), Угорщина (€ 412), Хорватія (€ 433), Словаччина (€ 435), Польща (€ 453) і Естонії (€ 470) [15].

У п'яти інших держав-членів, розташованих на півдні, мінімальна заробітна плата від € 500 до € 1000 на місяць: Португалія (€ 650), Греція (€ 684), Мальта (€ 736), Словенія (€ 805) та Іспанія (€ 826). В інших

семи держав-членів, всі вони розташовані на заході і півночі ЄС, мінімальна заробітна плата була значно вища: € 1000 на місяць: Великобританія (€ 1397), Франція (€ 1480), Німеччина (€ 1498), Бельгія (€ 1532), Нідерланди (€ 1552), Ірландія (€ 1563) і Люксембург (€ 1999) [15].

Отже, у 22 країнах-членах ЄС мінімальна заробітна плата варіюється від менше 300 євро в місяць, як у Болгарії (235), до трохи менше ніж 2000 євро в місяць у Люксембурзі. Іншими словами, найвища мінімальна заробітна плата в ЄС приблизно в 9 разів більше від найнижчої.

Дослідження також показує, що в період з 2009 по 2016 рр. у 18 країнах ЄС заробітна плата зростала найбільш повільно, ніж до 2008 року. За 2009-2016 рр. реальна заробітна плата в середньому щорічно знижувалася на 3,1 % в Греції, в Хорватії – на 1 %, в Угорщині – на 0,9 %, у Португалії – на 0,7 %, на Кіпрі – на 0,6 % та у Великобританії – на 0,4 % [16].

Реальне зростання заробітної плати в період з 2009 по 2016 рік було нижче, ніж у 2001-2008 роках, в Австрії, Бельгії, Данії, Латвії, Литві, Люксембурзі, Мальті, Нідерландах, Румунії, Словаччині, Данії, Естонії, Фінляндії, Словенії, Іспанії і Швеції. Середньорічне зростання реальної заробітної плати в Румунії впало з 11,2 % в 2001-2008 роках до 0,1 % в 2009-2016 роках, в Литві – з 8,8 до 1 %, а в Латвії – з 10,6 до 1,2 % [16].

Таким чином, режим суворої економії, значне податкове навантаження й міграційні проблеми призвели до втрат робочих місць, нестабільної роботи, погіршення умов праці і скорочення заробітної плати, а також до різкого скорочення державних витрат на соціальний захист та забезпечення, що також впливає на зниження внутрішнього попиту. Це призвело до значних розчарувань серед населення та зростання антиєвропейських настроїв.

У результаті Brexit існує певна занепокоєність через потенційний негативний вплив на рівень безробіття, зайнятість й умови праці для британських та європейських працівників. Окрім того, як свідчать дані табл. 3, між країнами і всередині країн існує значна нерівність і диспропорції, зокрема в країнах Центральної та Східної Європи. Соціальний і зарплатний демпінг та дискримінація у сфері соціальних і трудових прав повинні бути вирішені шляхом створення соціального виміру ЄС, який принесе користь всім європейським країнам. Необхідно продовжувати конвергенцію і подальшу інтеграцію в області прав і систем соціального захисту, оминаючи ефективно функціонуючі національні практики.

Сучасні тенденції розвитку світової економіки характеризуються швидкими змінами, які створюють як потенційні загрози, так і нові можливості. Найбільш складним завданням як для європейської економіки загалом, так і для окремих країн є здатність залишатися досить гнучкою для того, щоб скористатися новими можливостями і подолати загрози. Для цього необхідне насамперед реформування ринку праці та соціальної політики. Нездатність бути лабільними, швидко реагувати на зміни не тільки обмежує Європу від можливості подальшої глобалізації, а й ставить під загрозу існування єдиного ринку і валютного союзу. Реформи соціальної політики є одним з найбільш важливих питань не тільки для окремих держав-членів ЄС, а й для Європейського Союзу загалом. Вартість економічної інтеграції при відсутності адекватного рівня соціального захисту – це зростання нерівності, відсутності безпеки і маргіналізації серед громадян ЄС. Гендерна нерівність та нерівність серед молоді, проблеми на ринку праці і в суспільстві стримують економіку та соціальний прогрес.

Після проведення референдуму у Великобританії та прийняття рішення про вихід з Євросоюзу баланс політичної та економічної сили зміщується в бік Північно-Атлантичного світу. З огляду на це, необхідно чинну форму співпраці переформатувати у новий вид континентального партнерства. Пропонований новий формат партнерства повинен враховувати широке коло питань, таких, як: право залишатися, працювати, навчатися (разом із такими програмами як ERASMUS + та HORIZON); охорона здоров'я; оподаткування заощаджень; рівність, зайнятість, пенсійне забезпечення тощо. У цьому контексті захист виробництва, прав працівників, робочих місць, забезпечення високих соціальних стандартів і пов'язаних з цим питань повинна мати високий пріоритет.

Для забезпечення належного вирішення всіх цих проблем і забезпечення належного захисту робочих місць і соціальних прав Великобританія має зберегти членство в єдиному ринку ЄС і митному союзі з урахуванням пов'язаних з ними правил і свобод, разом із роллю Європейського суду. Для того, щоб уникнути соціального демпінгу між Великобританією і ЄС, новий формат партнерства також повинен передбачати узгодження британського законодавства у сфері соціального захисту із соціальними нормами ЄС. У довгостроковій перспективі така модель партнерства може стати прикладом для вибудовування відносин з Україною та іншими країнами.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Дослідження показало, що, незважаючи на наявні розбіжності в підходах до класифікації моделей соціальної політики та відмінності у їх змісті, члени Європейського Союзу розвивають свою економіку у напрямку забезпечення високого рівня та стандартів життя, забезпечення високого рівня соціального захисту, освіти і якості здоров'я, подолання бідності й нерівності. Моделлю соціальної політики України має стати побудова моделі соціально орієнтованої економіки, в основі якої мають бути покладені високі

стандарти рівня життя людей, які максимально повно враховують й відповідають соціальним нормам ЄС.

Якщо оцінювати зміни в рівнях соціального забезпечення, оплати праці в довгостроковій перспективі, стає очевидним, що політика суворої економії в ЄС здійснює негативний вплив на рівень життя, що також позначається на внутрішньому попиті. Це призводить до значного невдоволення серед європейців та зростання антиєвропейських настроїв.

Зважаючи на сучасні проблеми, які загострив Brexit, нині всі зусилля ЄС повинні бути спрямовані на збереження єдиного ринку, реформування ринку праці та соціальної політики. ЄС не варто відкладати або призупиняти дії зі створення більш справедливої, демократичної і рівноправної Європи, підвищувати стандарти праці та життя, створювати нові робочі місця, будувати економіку з сильною соціальною і прогресивною податково-бюджетною політикою.

Список літератури

1. Кузьменко, Р. В. Соціальна політика: основні проблеми періоду глобалізації / Р. В. Кузьменко // Держава та регіони. — 2008. — № 6. — С. 120-123.
2. Державна політика в соціогуманітарній сфері [Текст]: підручник / [авт. кол.: В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. — К.: НАДУ, 2010. — 284 с.
3. Право Європейського Союзу [Текст]: підручник / В. І. Муравйов, О. М. Лисенко, І. В. Влялько, К. В. Смирнова, І. А. Березовська, А. Л. Федорова, О. В. Святун, О. М. Шпакович. — К.: Юрінком Інтер, 2011. — 703 с.
4. Окладна, М. Г. Соціальна політика Європейського Союзу: становлення і розвиток [Електронний ресурс] / М. Г. Окладна, І. В. Яковюк. — Режим доступу: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf>.
5. Дребот, О. М. Класифікація типів соціальної держави і моделей соціально-орієнтованої економіки [Текст]: зб. наук. пр. / О. М. Дребот // Вісник СевНТУ. Серія: Економіка і фінанси. — Севастополь, 2011. — Вип. 116. — С. 51—56.
6. Шимаи, М. Глобалізація как источник конкуренции, конфликтов и возможностей [Електронний ресурс] / М. Шимаи. — Режим доступу: www.ptpu.ru/issues.
7. Михенко, А. Світові моделі соціальної політики: уроки для України [Електронний ресурс] / А. Михенко, Н. Щур. — Режим доступу: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.
8. Шутаєва, О. О. Моделі соціальної політики ЄС: основні напрямки трансформації [Електронний ресурс] / О. О. Шутаєва, В. В. Побірченко. — Режим доступу: http://sn-econmanag.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_1econ/shut.pdf.
9. Офіційний сайт Європейської Комісії [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ec.europa.eu/index_en.htm.
10. Квист, Дж. Социальные реформы в скандинавских странах в 1990-е годы: использование теории нечеткого набора для оценки соответствия идеальным типам [Електронний ресурс] / Джон Квист. — Режим доступу: <http://spero.socpol.ru>.
11. Aistė Palevičienė, Žaneta Simanavičienė, Daiva Dumčiuvienė Lithuanian social policy in the European social model map [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281405993X>.
12. Скуратівський, В. А. Управління соціальним та гуманітарним розвитком [Текст]: навч. посібн. / В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, Е. М. Лібанова та ін. ; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. — У 2-ох ч. — К.: Вид-во НАДУ. — 2009. — Ч. 1. — 456 с.
13. Офіційний сайт Євростату [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/browse-statistics-by-theme>.
14. Arpita, K. What is Social Exclusion? A Story from the field [Електронний ресурс] / Khanna Arpita. — Режим доступу: <http://www.developmentoutlook.org/2014/05/what-is-social-exclusion-story-from.html>.
15. Monthly minimum wages below €500 in east and well above €1000 in northwest [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7860532/3-10022017-AP-EN.pdf/b5027315-0570-45df-9eb6-0cfda2f13dbc>.
16. Workers in 7 EU countries worse off today than 8 years ago [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.etuc.org/press/workers-7-eu-countries-worse-today-8-years-ago#.WNasBSlvXXB>.

References

1. Kuz'menko, R. V. (2008). Sotsial'na polityka: osnovni problemy periodu. *Derzhava ta rehiony*, 6, 120-123.
2. Skurativ's'kyu, V. A., Troshchyns'kyu, V. P., Sytnyk, P. K. (2010). *Derzhavna polityka v sotsiohumanitarnij sferi*. Kyiv: NADU.

-
3. Muravyov, V. I., Lysenko, O. M., Vlyal'ko, I. V., Smyrnova, K. V., Berezovs'ka, I. A., Fedorova, A. L., Svyatun, O. V., Shpakovych, O. M. (2011). *Pravo Yevropeys'koho Soyuzu*. Kyiv: Yurinkom Inter.
 4. Okladna, M. H. & Yakovyuk, I. V. (n. d.). *Sotsial'na polityka Yevropeys'koho Soyuzu: stanovlennya i rozvytok*. Retrieved from: <http://dbms.institute/files/nd/19.pdf>.
 5. Drebot, O. M. (2011). Klasifikatsiya typiv sotsial'noyi derzhavy i modeley sotsial'no-orijentovanoj ekonomiky. *Visnyk SevNTU. Seriya: Ekonomika i finansy*, 116, 51-56.
 6. Shymay, M. (n. d.). *Globalizatsiya kak istochnik konkurentsii, konfliktov i vozmozhnostey*. Retrieved from: www.ptpu.ru/issues.
 7. Mykhenko, A. & Shchur, N. (2013). *Svitovi modeli sotsial'noyi polityky: uroky dlya Ukrayiny*. Retrieved from: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2011-2-31.pdf>.
 8. Shutayeva, O. O. & Pobirchenko, V. V. (2013). *Modeli sotsial'noyi polityky YeS: osnovni napryamky transformatsiyi*. Retrieved from: http://sn-econmanag.crimea.edu/arhiv/2013/uch_26_1econ/shut.pdf.
 9. *Ofitsyynyj sayt Yevropeys'koyi Komisiyi*. (2017). Retrieved from: http://ec.europa.eu/index_en.htm.
 10. Kvyst, Dzh. (n. d.). *Sotsial'nye reformy v skandinavskikh stranakh v 1990-e gody: ispol'zovanie teorii nechetkoho nabora dlya otsenky sootvetstviya idealnym tipam*. Retrieved from: <http://spero.socpol.ru>.
 11. Palevičienė, A., Simanavičienė, Ž., Dumčiuvienė, D. (n. d.). *Lithuanian social policy in the European social model map*. Retrieved from: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S187704281405993X>.
 12. Skurativs'kyy, V. A., Troshchyns'kyy, V. P., Libanova, E. M. (2009). *Upravlinnya sotsial'nym ta humanitarnym rozvytkom*. Kyiv: Vyd-vo NADU.
 13. *Ofitsyynyj sayt Yevrostatu*. (2017). Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/data/browse-statistics-by-theme>.
 14. Arpita, K. (2014). *What is Social Exclusion? A Story from the field*. Retrieved from: <http://www.developmentoutlook.org/2014/05/what-is-social-exclusion-story-from.html>.
 15. *Monthly minimum wages below €500 in east and well above €1000 in northwest*. (n. d.). Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7860532/3-10022017-AP-EN.pdf/b5027315-0570-45df-9eb6-0cfd2f13dbc>.
 16. *Workers in 7 EU countries worse off today than 8 years ago*. (n. d.). Retrieved from: <https://www.etuc.org/press/workers-7-eu-countries-worse-today-8-years-ago#.WNasBSlvXXB>.

Стаття надійшла до редакції 08.04.2017 р.